

Makale Künyesi (Araştırma): Onur, S. (2020). Nehcü'l-ferâdîs'in Eski Oğuz Türkçesine bilinmeyen bir aktarımı (Riyad yazması). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 600-630.

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'İN ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİNE BİLİNMEYEN BİR AKTARIMI (RİYAD YAZMASI)

Samet ONUR¹

ÖZET

Bugüne kadar bilinen tek Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdîs* aktarımı Halit Holtacı'nın Kastamonu'daki şahsi kütüphanesinde bulunan metindi. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'daki Kral Faysal Araştırma ve İslami Çalışmalar Merkezi Kütüphanesinde başka bir Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdîs* aktarımı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Riyad yazması olarak adlandırdığımız bu el yazması tanıtılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Harezmi Türkçesi ve Altınordu Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılan eserler üzerinde durulmuş, ikinci bölümde Riyad yazmasının yazım ve dil özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde Riyad yazması ile Kastamonu yazması mukayese edilerek bu metinlerin aynı aktarımın iki nüshası olduğu gösterilmiştir. Son bölümde ise Riyad yazmasından transkripsiyonlu metin örneği verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nehcü'l-Ferâdîs, Harezmi Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi, lehçelerarası aktarma.

AN UNKNOWN INTRALINGUAL TRANSLATION OF NAHJ AL-FARADIS INTO OLD OGHUZ TURKISH (RIYADH MANUSCRIPT)

ABSTRACT

Until now, the only known Nahj al-Faradis intralingual translation into Old Oghuz Turkish was the text in the Halit Holtacı's personal library in Kastamonu. As a result of our researches, it was determined that there is another Nahj al-Faradis intralingual translation into Old Oghuz Turkish in the Library of King Faisal Center for Research and Islamic Studies. In this study, this manuscript, which we call the Riyadh manuscript, is introduced. In the first chapter of the article, information was given about the

¹ Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği,
Arş. Gör. samet.onur@yeditepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8675-9840>

intralingual translations from Khwarezm Turkish and Golden Horde Turkish to Old Oghuz Turkish. In the second chapter, spelling and grammatical features of Riyadh manuscript are examined. In the third chapter, Riyadh manuscript and Kastamonu manuscript are compared and it is shown that these two translations are not two copies of the same translation. In the last chapter, text sample with transcription was given from Riyadh manuscript.

Keywords: Nahj al-Faradis, Khwarezm Turkish, Old Oghuz Turkish, intralingual translation.

GİRİŞ

Kerderli Mahmûd bin Ali tarafından M. 1358 tarihinden önce yazılan *Nehcü'l-Ferâdis*, ilim âlemine Şihâbüddin Mercânî tarafından tanıtılmıştır (Mercânî, 1885, s. 15-16). Dinî-didaktik mahiyette bir eser olan *Nehcü'l-Ferâdis*; mensur, hacimli ve sade üslupla yazılmış olması nedeniyle Harezmi Türkçesi döneminin özelliklerini en iyi yansıtan metinlerden biri olarak görülmektedir. Eserin yazılış yeri hakkında fikir birliğine varılamamıştır. *Nehcü'l-Ferâdis*'in Yeni Cami nüshasını keşfeden Zeki Velidî Togan, bu nüshanın müstensihisi olan Muhammed bin Muhammed bin Hüsrev el-Harezmi'nin istinsahı müellifin ölümünden üç gün sonra bitirdiğine dair kaydına, yazmanın kâğıdının Harezmi menşeli olmasına ve eserdeki rivayetlerin ekseriyetle Harezmi âlimlerin eserlerinden alınmış olmasına dayanarak *Nehcü'l-Ferâdis*'in Harezmi'de yazıldığını belirtmiştir (Togan, 1928, s. 333-334). Köprülü de dil özelliklerinden ve kaynaklarının Harezmi âlimlerin eserleri olmasından hareketle *Nehcü'l-Ferâdis*'in Harezmi'de yazıldığını ifade etmiştir (Köprülü, 1980, s. 293). Emir Nadjip ise *Nehcü'l-Ferâdis*'in Harezmi'de veya Orta Asya'da hiçbir nüshasının bulunmadığını, Yeni Cami nüshasının kâğıdının Harezmi menşeli olmasının ve eserin kaynaklarının Harezmi âlimlerin eserleri olmasının eserin Harezmi'de yazılmış olduğuna delil teşkil etmeyeceğini belirterek Togan'a karşı çıkmış, *Nehcü'l-Ferâdis*'in Altınordu sahasında yazıldığını belirtmiştir (Nadjip, 1977, s. 32-33). Yazıldığı yer hususunda henüz kesin bir yargıya varmak mümkün değilse de *Nehcü'l-Ferâdis*'in esas yayılım ve tesir alanının Deşt-i Kıpçak coğrafyası olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bugün elimizde bulunan *Nehcü'l-Ferâdis* nüshalarının üçü halen Kazan'da bulunmaktadır. Kayıp olan Mercânî nüshası da Mercânî'nin şahsi kütüphanesinde yani Kazan'da bulunmuştur. St. Petersburg'daki iki *Nehcü'l-Ferâdis* nüshası, Kazan'daki Vahidov Kütüphanesinden getirilmiştir. Mercânî nüshası gibi kayıp olan Yalta nüshası da

Kırım'da bir kitapçada bulunmuştur (Şeker, 2018, s. 9-11). *Nehcü'l-Ferâdis*'in bu coğrafyadaki medreselerde ders kitabı olarak okutulduğu da bilinmektedir (Çetin, 2006, s. 4).

Deşt-i Kıpçak coğrafyasında oldukça meşhur ve tesirli olduğu anlaşılan *Nehcü'l-Ferâdis*'in Anadolu'da da şöhret bulduğu yakın zamana kadar bilinmemekteydi. Eyüp Akman ve Tuncay Sakallıoğlu tarafından 2013 yılında yayımlanan bir makaleyle *Nehcü'l-Ferâdis*'in Eski Oğuz Türkçesine aktarılmış olduğu ve bu aktarımı ihtiva eden yazmanın Kastamonu'da ikamet eden Halit Holtacı'nın şahsi kütüphanesinde bulunduğu ortaya çıktı (Akman ve Sakallıoğlu, 2013). Bugüne kadar bilinen tek Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımı, Kastamonu'da bulunan bu eserdir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'daki Kral Faysal Araştırma ve İslami Çalışmalar Merkezi Kütüphanesinde başka bir Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımı bulunduğu tespit edilmiştir. Aşağıda izah etmeye çalışacağımız üzere burada tespit ettiğimiz metin, Kastamonu yazmasının başka bir nüshası değil Kastamonu yazmasıyla aynı dönemde yapılmış farklı bir aktarımdır. *Nehcü'l-Ferâdis*'in Eski Oğuz Türkçesine iki farklı aktarımının bulunması; Harezmi ve Altınordu Türkçelerinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılan diğer eserlerle beraber değerlendirildiğinde, Eski Oğuz Türkçesinin beslendiği ana kaynakların arasında, Arapça ve Farsça eserlerin yanında üçüncü bir kaynak olarak Doğu Türkçesiyle yazılmış eserlerin de bulunduğunu göstermektedir.

1. Harezmi ve Altınordu Türkçelerinden Eski Oğuz Türkçesine Aktarılan Eserler

1.1. Haliloğlu Ali'nin *Yusûf u Zeliha*'sı

Kırımlı Mahmûd adlı bir şairin “Kırım dili” veya “Deşt dili” ile manzum bir *Yusûf u Zeliha* yazmaya başlayıp eserini tamamlayamadan vefat ettiğini, bu eseri Eski Oğuz Türkçesine aktararak tamamlayan Haliloğlu Ali'nin eserinden öğrenmekteyiz (Köprülü, 1980, s. 303). Kırımlı Mahmûd'un ele geçmemiş olan bu eseri, Barthold'a göre Çingizli devrinde Kırım'da yazılmıştır (Ertaylan, 1948, s. 220). Köprülü ise bu eserin 14. yüzyıl Kıpçak edebî mahsullerinden olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 1980, s. 303). Kırımlı Mahmûd'un eserini Eski Oğuz Türkçesine aktaran Haliloğlu Ali'nin *Yusûf u Zeliha*'sının çeşitli nüshaları günümüze ulaşsa da bu eserin de yazılış tarihi belli değildir. İsmail Hakkı Ertaylan'a göre bu aktarım,

1227-1256 yılları arasında hüküm sürmüş olan Kök Orda hükümdarı Batu Han devrinde Deşt-i Kıpçak'ın batısında hazırlanmıştır (Ertaylan, 1948, s. 220). Eser üzerinde ilk çalışmayı hazırlayan P. Falev ise eserin 14. yüzyılda İran veya Azerbaycan'da yazıldığını ifade etmiştir (Dolu, 1952, s. 424). Eser üzerinde doktora çalışması hazırlayan Rasim Deniz, Ertaylan'ın görüşüne katılmakta ve eseri 13. yüzyıla tarihlendirmektedir (Deniz, 1998, s. 75). Her ne kadar bu aktarımın yapıldığı tarih noktasında fikir birliği bulunmasa da araştırmacılar aktarımın Altınordu Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine yapılmış olduğu düşüncesinde birleşmektedirler.

1.2. *Işknâme (Tuhfe-nâme)*

Harezmi-Altınordu Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılan eserlerden bir diğeri de Mehmed adlı bir şair tarafından 1398 yılında tamamlandı Osmanlı şehzadesi Emir Süleyman'a takdim edilen ve *Işk-nâme* veya *Tuhfe-nâme* adlarıyla bilinen eserdir (Sohrweide, 2016, s. 16). Aktarımı yapan Mehmed, Mısır'da bulunduğu esnada kendi ifadesiyle "Tatar dili" ile "Kırım" ya da "Hitay" halkından biri tarafından yazılmış olan *Hümâ ve Ferrâh* adlı bir kitap satın almıştır. Mehmed, yine kendi ifadesiyle dili çok sade olmasına rağmen her sözü bakire bir kız gibi olan bu eseri nazma çekme isteği duymuş ve eseri Doğu Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarmıştır (Yüksel, 1965, s. 72). Aktarıma kaynaklık eden Doğu Türkçesi *Hümâ ve Ferrâh* metni ele geçmemiştir. Mehmed'in "Tatar dili" ile yazıldığını belirttiği bu eser, Kıpçak Türkçesiyle veya Harezmi Türkçesiyle yazılmış olmalıdır. *Işk-nâme*'nin konusunu Doğu Türkçesiyle yazılmış bir eserden alması, Doğu Türk edebiyatının Batı Türk edebiyatını konu bakımından da etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. *Işk-nâme*, 1965 yılında Sedit Yüksel tarafından neşredilmiştir (Yüksel, 1965).

1.3. *Kitâb-ı Güzide (Akâid-i İslâm)*

Muhammed bin Bâli'nin 14. yüzyılda yazdığı tahmin edilen ve *Kitâb-ı Güzide* veya *Akâid-i İslâm* olarak adlandırılan ilmihâl kitabı da Harezmi Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılan eserlerdendir. Muhammed bin Bâli, *Kitâb-ı Güzide*'nin mukaddimesinde eserini Ebu Nasr bin Zahir bin Muhammed es-Serahsî'nin "olga-bolga" ibaretince yazdığı bir kitabı "fasih ve ruşen Türkçeye" döndürerek oluşturduğunu belirtmiştir (Erdem, 1992, s. 7). Muhammed bin Bâli'nin "olga-bolga" tabiri Türk dili araştırmacıları tarafından farklı

şekillerde yorumlanmıştır (Erdal, 2016). Ergaş Fazılov'un 1990 yılında yayımladığı, Doğu Türkçesiyle yazılmış bir kitabın içinden koptuğu anlaşılan 11 sayfalık metni inceleyen Şinasi Tekin, bu metnin *Kitâb-ı Güzide* ile benzerliğini tespit ederek Muhammed bin Bâli'nin "olga-bolga" tabiriyle Harezmi Türkçesini kastettiği kanaatine varmıştır (Tekin, 2000). İlk olarak Fazılov tarafından yayımlanan 11 sayfalık metin, 2011 yılında Seyfullah Türkmen tarafından *Kitâb-ı Güzide*'nin bu metne karşılık gelen bölümleri ile mukayeseli olarak tekrar yayımlanmıştır (Türkmen, 2011). Aynı metin üzerinde 2012 yılında Hülya Uzuntaş tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmış ve metnin 14. yüzyılda Harezmi Türkçesiyle yazıldığı belirtilmiştir (Uzuntaş, 2012, s. 2); (Uzuntaş, 2018, s. 92). Kanaatimizce Şinasi Tekin'in *Kitâb-ı Güzide*'nin Harezmi Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarıldığına dair tespiti yerindedir. Bununla beraber ilk olarak Fazılov'un yayımladığı 11 sayfalık metin; Fazılov, Tekin, Türkmen ve Uzuntaş'ın belirttikleri gibi Harezmi Türkçesiyle yazılmamıştır. Her ne kadar metinde olumsuz geniş zaman çekiminde $\{-mAs\}$ ve $\{-mAz\}$ eklerinin birlikte kullanılması, ayrılma durum ekinin hem $\{+dAn\}$ hem de $\{+dIn\}$ şeklinde görülmesi, yönelme durum ekinin $\{+GA\}$ biçimi yanında 3. teklik ve çokluk kişi iyelik eklerinden sonra $\{+nA\}$, 1. ve 2. teklik kişi iyelik eklerinden sonra $\{+A\}$ olarak da görülebilmesi gibi Harezmi Türkçesi metinleriyle ortaklaşan özellikler bulunsa da metinde Harezmi Türkçesinin en karakteristik özelliklerine tesadüf edilmemektedir. Mesela diş arası "d" (د) ve çift dudak "w"si (و); metinde *ev*, *köz*-, *sev*-, *su*, *yiber*-, *ayağ* gibi sözcükler bulunmasına rağmen hiç görülmektedir. Harezmi Türkçesi metinlerinde ünlüyle biten fiillerden sonra sık sık görülen $\{-yUr\}$ geniş zaman ekinin de metinde hiç örneği yoktur. Bildirme eki olarak kullanılan *tur*- fiilinin geniş zaman çekimi $\{+turur\}$, metindeki örneklerin hemen hemen hepsinde $\{+dUr\}$ şeklinde eklenmiştir. Sayısı daha da arttırılabilecek bu gibi örneklerin ışığında, bu metnin Harezmi Türkçesi döneminden daha geç bir dönemde istinsah edildiğini düşünmekteyiz. Eldeki 11 sayfalık metin, Harezmi Türkçesiyle yazılmış ve *Kitâb-ı Güzide*'ye de kaynaklık etmiş olan metnin daha geç döneme ait bir istinsahı olabilir ancak *Kitâb-ı Güzide* doğrudan doğruya bu metinden aktarılmıştır.

1.4. *Kütâbu'l-Gunya*

Semih Tezcan, bilinen tek nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde 4006 numarada kayıtlı bulunan *Kütâbu'l-*

Gunya adlı fıkıh kitabının Harezmi Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarıldığını belirtmektedir (Tezcan, 1995). *Kitâbu'l-Gunya*'nın sonunda bulunan H. 781 (M. 1379/80) tarihini metni neşreden Muzaffer Akkuş çeviri tarihi, Semih Tezcan ise istinsah tarihi olarak kabul etmektedir (Tezcan, 1995, s. 171). Muzaffer Akkuş, *Kitâbu'l-Gunya*'yı "Eski Türk yazı dili özellikleri ile Oğuz-Kıpçak hususiyetlerini birleştiren geçiş devresi özelliklerinden Türkiye Türkçesine ve Anadolu ağızlarına uzanan yolda, iki devir arasında köprü vazifesi gören bir eser" olarak tanımlamıştır (Akkuş, 1995, s. 13-14). Semih Tezcan ise metnin Harezmi Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılmış olduğunu gösteren bazı belirtiler tespit etmiş ve bu belirtileri 12 madde halinde sıralamıştır (Tezcan, 1995, s. 203-209). Kanaatimizce Tezcan'ın tespiti yerindedir. Tezcan'ın belirlediği 12 maddeye *Kitâbu'l-Gunya*'da sıkça görülen ünlü türemesi hadisesi de eklenebilir. Tezcan, bu meseleye metnin neşrini eleştirirken değinmiş, metnin harekelenmesine dair tereddütlerini de belirterek metindeki *dörüt*, *örüt*-, *belürüt*-, *ilik*, *uşsusuz* gibi sözcüklere dikkat çekmiştir (Tezcan, 1995, s. 175). Metindeki bu örnekler hareke hatalarından kaynaklanmıyorsa metnin Altınordu sahasında yazılmış bir eserden aktarıldığına işaret ediyor olabilirler. Bu örnekler benzer ünlü türemelerine Kıpçak grubu Türk lehçelerinin tarihi ve çağdaş eserlerinde sıkça rastlanmaktadır (Nalbant, 2017). *Nehcü'l-Ferâdis*'in Kazan nüshasında da *sürüt*- (160a/02), *boruç* (81b/02), *koruğ*- (96a/17), *örüt*- (79b/01) vb. ünlü türemesi olan sözcükler sık sık görülmektedir (Şeker, 2018). Bu sözcüklerin Yeni Cami nüshasında ünlü türemesi olmadan görülmesi dikkat çekicidir. Bu çerçevede *Kitâbu'l-Gunya*'nın da Altınordu sahasında yazılmış bir eserden aktarılmış olması veya eserin müstensihinin ya da müterciminin Kıpçak Türkü olması ihtimal dâhilindedir. Şayet eser Harezmi-Altınordu Türkçesinden aktarılmadıysa eserde yer yer görülen Doğu Türkçesi özellikleri bu ikinci ihtimal çerçevesinde izah edilebilir.

1.5. *Cümcümenâme*

Hüsâm Kâtib'in H. 770 (M. 1368-1369) yılında yazdığı *Cümcümenâme*'nin Oğuz Türkçesine aktarıldığını ilk olarak Fuat Köprülü tespit etmiştir (Köprülü, 1980, s. 307). Köprülü, şahsi kütüphanesinde bulunan Oğuz Türkçesiyle yazılmış bir *Cümcümenâme*'nin Kırım Hanı Sahib Giray bin Hacı Giray'ın emriyle H. 955 (M. 1548-1549) tarihinde Hüsâm Kâtib'in eserinden Oğuz Türkçesine aktarılmış olduğunu bildirmiştir (Köprülü, 1980, s. 307).

Köprülü'nin zikrettiği bu metin veya bu metnin başka bir nüshası Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesinde *Hâzâ Hikâyet-i Cümcime Sultân* adıyla 156/2 numarada kayıtlıdır (Babacan, 2018, s. 260). Bu metnin telif sebebinin açıklandığı kısımda, Sahib Giray bin Hacı Giray Han'ın H. 955 yılında hazine kitapları arasında H. 777 yılında Hüsâm Kâtib tarafından “Moğol dili” ile nazmedilmiş bir Cümcüme Sultan hikâyesi bulunduğu ve kitabı duacıya vererek okuması ve dinlemesi kolay olsun diye “Türkî” diline mensur olarak aktarılmasını emrettiği bildirilmektedir (Babacan, 2018, s. 260). Köprülü, buradaki “Moğol dili” ibaresini Kıpçak Türkçesi olarak yorumlamıştır (Köprülü, 1980, s. 307). Ne var ki Sahib Giray Han'ın H. 955 tarihli 3 yarlığında kısmen Oğuz Türkçesi tesiri görülse de bunlar esasen Kıpçak Türkçesiyle yazılmışlardır (Özkul, 2011, s. 130-134). Sahib Giray Han'ın 14. yüzyıl Kıpçak Türkçesiyle yazılmış bir metni neden “Moğol dili” ile yazılmış olarak betimlediği hususu izaha muhtaçtır. Hüsâm Kâtib'in *Cümcümenâme*'sinin Harezmi Türkçesi özellikleri gösterdiği için Sahib Giray Han'a anlaşılması zor görüldüğü düşünülebilir ancak müellif nüshası elde olmadığı için bu konuda kesin bir hüküm vermeye imkân yoktur. Bunun yanında, daha kolay anlaşılması için “Türkî” diline aktarılan metnin neden tamamen Oğuz Türkçesiyle yazılmış olduğu hususu da izaha muhtaçtır. Köprülü, Sahib Giray Han'ın Hüsâm Kâtib'in *Cümcümenâme*'sini o zamanlar Kırım'da moda olan Anadolu Türkçesine aktarttığını belirtmektedir (Köprülü, 1980, s. 307). Ne var ki Oğuz Türkçesi aktarımında Sahib Giray Han'ın emri, “varuñ bu kitabı ez'afü'l-'ibâd du'âcımıza iledüñ, Türkî dilince neşr eylesün, oқыyup dinlemege âsân olsun” şeklinde yer almaktadır (Babacan, 2018, s. 272). Doğu Türkçesiyle yazılmış bir metnin Sahib Giray Han tarafından daha kolay anlaşılması için aktarıldığı “Türkî” dilin Oğuz Türkçesi olması daha önce de belirttiğimiz gibi izaha muhtaçtır. Bu hususta da Sahib Giray Han'ın emriyle yapılan aktarımın önce 16. yüzyıl Kırım Türkçesine, Kırım Türkçesinden de Oğuz Türkçesine aktarılmış olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

2019 yılında Hüsâm Kâtib'in *Cümcümenâme*'sini konu alan 2 makale yayımlanmıştır. Bunlardan Arzu Çiftöglü Çabuk'un makalesinde, Harezmi Türkçesiyle yazılmış oldukları iddia edilen 1 matbu 3 yazma (Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences A. 116 ve A. 1093 ile Kazan Devlet Üniversitesi Fenni Kütüphanesi Türkçe Yazmaları T. 620) olmak üzere 4 *Cümcümenâme* nüshası tanıtılmış, nüshaların bazı dil

özellikleri üzerinde durulmuş ve yazar tarafından yakın zamanda elde edilip makalede tanıtılmayan 3 farklı yazma nüshanın da dâhil edileceği bir tenkitli metin neşri hazırlandığı bildirilmiştir (Çabuk, 2019). Mustafa Toker ve Muhsin Uygun tarafından hazırlanan çalışmada da Kazan Devlet Üniversitesi nüshası haricinde aynı nüshalar üzerinde durulmuş ve bu nüshalar Harezmi Türkçesiyle yazılmış nüshalar olarak tavsif edilmiştir (Toker ve Uygun, 2019). Her iki çalışmada verilen metin örneklerine bakıldığında bahsi geçen nüshaların Harezmi Türkçesiyle yazılmadığı açıkça görülmektedir. Bu nüshalar, Köprülü'nün de belirttiği gibi daha sonraki devirlerde yazılmış ve tahrif edilmiş nüshalardır (Köprülü, 1980, s. 307). *Cümcümenâme*'nin Harezmi veya Altınordu Türkçesiyle yazılmış bir nüshası henüz ele geçmemiştir.

1.6. Takvîm-i Tatar Ma'a-Acem

12 hayvanlı Türk takvimi hakkında bilgi veren *Takvîm-i Tatar Ma'a-Acem* adlı risale, Mehmet Aycı'nın şahsi kütüphanesindeki bir mecmuanın 68b-73b sayfaları arasında bulunmaktadır. Risaleyi hazırlayan kişi, metni "Mugal" dilinde yazılmış *Aynü'l-Hayat* adlı bir kitaptan Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir (Balci, 2010, s. 91). Aktarımı yapan kişinin adı ve aktarım tarihi belli olmamakla beraber metnin dil özellikleri aktarımın Eski Oğuz Türkçesi döneminde yapıldığını göstermektedir. Metinde yer yer Doğu Türkçesine ait sözcük ve yapılar da tesadüf edilmektedir. Metni tanıtan ve neşreden Mustafa Balci, aktarımı yapan kişinin "Mugal dili" tabiriyle Kıpçak Türkçesini kastettiğini belirtmiştir (Balci, 2010, s. 90). Bu aktarıma kaynaklık eden Doğu Türkçesiyle yazılmış *Aynü'l-Hayat* adlı eser henüz ele geçmemiştir.

1.7. Nehcü'l-Ferâdis Aktarımı (Kastamonu Yazması)

Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Oğuz Türkçesine aktarımını ihtiva eden bu yazma, Kastamonu'da ikamet eden Halit Holtacı'nın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır. Yazma, ilim âlemine Eyüp Akman ve Tuncay Sakallıoğlu tarafından tanıtılmıştır (Akman ve Sakallıoğlu, 2013). 366 varaktan müteşekkil olan yazmanın sayfalarında ekseriyetle 15 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan metin baştan sona harekeldir (Acar, 2018a, s. XII). Akman ve Sakallıoğlu yazmanın varak sayısından hareketle bu aktarımda *Nehcü'l-Ferâdis*'e bazı eklemeler yapıldığını iddia etseler de böyle bir durum söz konusu değildir (Akman ve Sakallıoğlu, 2013, s. 80). Yazmanın varak sayısı,

satır sayısına ve satır başına düşen sözcük sayısına bağlı olarak artmıştır. Ferağ kaydında istinsah tarihi Hicri 869 (M. 1465) olarak belirtilmiş olup müstensih'in veya aktarımı yapan kişinin adı bulunmamaktadır (Acar, 2018a, s. XII). Aktarım yapılırken kaynak metne sadık kalındığı görülmektedir. Metin, Ergün Acar tarafından 2 cilt halinde neşredilmiştir (Acar, 2018a); (Acar, 2018b).

2. *Nehcü'l-Ferâdis* Aktarımı (Riyad Yazması)

Çalışmamıza kaynaklık eden el yazması, Kral Faysal Araştırma ve İslami Çalışmalar Merkezi Kütüphanesinde *Nehcü'l-Ferâdis bi'l-lügati't-Türkî* adıyla 11946 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Aktarımı yapan kişi, yazmanın müstensih'i ve istinsah tarihi belli değildir. 111 varaktan oluşan yazmanın sayfalarında nesih hatla yazılmış 17 satır yazı bulunmaktadır. Bab ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, ayet ve hadislerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metin, 5b/04'te yer alan 1. babın 2. faslına kadar hareketlidir. Bundan sonraki bölümlerde yalnızca yanlış okunmaması istenen sözcükler hareketlenmiştir. Muhtemelen yeniden ciltlenirken 14, 15, 16 ve 17 numaralı varakların yeri karışmış, 29. varak kaybolmuştur. 4. babın 6. faslından sonraki kısmın da koptuğu anlaşılmaktadır. Sondaki eksik kısımda olması gereken 4 fasıl haricinde *Nehcü'l-Ferâdis*'teki tüm bab ve fasıl başlıkları aktarımda da yer almaktadır:

(2a/13) Evvelki báb (14) Peygâmbar 'aleyhi's-selâm, anuñ fezâyili içinde-dür

(2a/14) Faşl-ı evvelki. (15) Peygâmbar 'aleyhi's-selâm ahvâli içinde-dür.

(5b/04) İkinci faşıl. Peygâmbar 'aleyhi's-selâma vahy (05) geldüginüñ beyân[ı] içinde-dür.

(8b/05) Üçüncü (06) faşıl. Peygâmbar 'as yârenlerinüñ İslâm içinde emeklerinüñ beyânında-dur.

(15b/10) Dördüncü faşıl. Peygâmbar 'as Mekkeden Medineye çıkmasinuñ (11) beyânında-dur.

(20b/05) Beşinci faşıl. (06) Peygâmbaruñ 'as Mu'cizâtı beyânında-dur.

(22a/11) Altıncı faşıl. (12) Peygâmbaruñ 'as Mekkeye girmegi beyânı içinde-dür.

(30a/15) Yedinci faşıl. Peygâmbaruñ 'as Mi' râcı beyânında-dur.

(33b/17) Sekizinci (34a/01) faşıl. Mi' râc gicesi uçmağa ve tamuya teferrüc kılmak beyânı içinde-dür.

(37a/12) Toķuzıncı faşıl. Peygâmbar Hıneynde (13) ğazâ kılduğınur beyânında-dur.

(39b/17) Onıncı faşıl. Peygâmbar ğazretinur vefâtı beyânında-dur.

(46a/12) İkinci bâb. (13) Hılefâ'ir-râşidin dağı ehl-i beyt dağı dört imâmur fezâyilinur beyânı içinde-dür.

(46a/14) Evvelki faşıl. Ebü Bekrur rażiya'llâhu anh fezâ'ili beyânı içinde-dür.

(50b/01) İkinci faşıl. (02) 'Ömer rażiya'llâhu anh fezâ'ili beyânında-dur.

(54a/01) Üçüncü faşıl. (02) 'Oşmânur rażiya'llâhu anh fezâ'ili içinde-dür.

(57a/08) Dördüncü faşıl. 'Alinur rażiya'llâhu anh (09) fezâ'ilinur beyânı içinde-dür.

(63a/10) Beşinci faşıl. Fâtımanur rażiya'llâhu anhâ fezâyilinur beyânı içinde-dür.

(66a/09) Altıncı faşıl. Ğasanla Ğüseynur fezâ'ilinur beyânı içinde-dür.

(68a/10) Yedinci faşıl. (11) İmâm-ı Â'zam Ebü Ğanifenur rażiya'llâhu anh fezâ'ili beyânı içinde-dür.

(70b/01) Sekizinci faşıl. (02) İmâm Şâfi'î rağmetu'llâhi 'aleyh fezâ'ilinur beyânı içinde-dür.

(71b/02) Toķuzıncı faşıl. (03) İmâm Mâlik rağmetu'llâhi 'aleyh fezâyilinur beyânı içinde-dür.

- (75a/05) Onıncı faşıl. İmâm Ahmed Hanbel rahmetu'llâhi (06) 'aleyh fezâyilinüñ beyânı içinde-dür.
- (76a/02) Bâb-ı üçüncü. Hağ te'âlâ (03) hazretine yakın kıllur 'ameller beyânı içinde-dür.
- (76a/03) Faşl-ı evvel. 'İlm fezâyilinüñ beyânı (04) içinde-dür.
- (79a/06) İkinci (07) faşıl. Namâz fezâyilinüñ beyânı içindedür.
- (81a/13) Üçüncü faşıl. Zekât ve şadağa fezâyilinüñ (14) beyânı içinde-dür.
- (82b/17) Dördüncü faşıl. Rûze fezâyilinüñ beyânı içinde-dür.
- (85b/08) Beşüncü faşıl. Haç ve 'umre fezâ'ilinüñ beyânı içinde-dür.
- (87b/13) Altıncı faşıl. Ataya anaya hizmet kıllmaq fezâyilinüñ beyânı (14) içinde-dür.
- (90a/07) Yedüncü faşıl. Helâl yimek fezâyilinüñ beyânı içinde-dür.
- (91b/06) Sekizüncü faşıl. Emr-i ma' rûf, nehy-i münker fezâ'ilinüñ (07) beyânı içinde-dür.
- (93a/14) Toğuzüncü (15) faşıl. Giceyi düni dutmaq fezâyilinüñ beyânı içinde-dür.
- (94a/13) Onıncı faşıl. Şabr ve rızâ (14) fezâyilinüñ beyânı için[de]dür.
- (98b/10) Bâb-ı dördüncü. (11) Hağ te'âlâ hazretinden ırâğ düşür[ür] yavuz 'ameller beyânı içindedür.
- (98b/11) Evvelki faşıl. (12) Nâ-hağ yire çan dökmek âfeti beyânı içinde-dür.
- (100b/16) İkinci faşıl. (17) Zinâ kıllmaq âfeti-nüñ beyânı içindedür.
- (102a/15) Üçüncü faşıl. Hamr içmeküñ âfeti-nüñ beyânı içindedür.
- (105b/12) Dördüncü faşıl. Tekebbürlük kıllmaq âfeti-nüñ beyânı içinde-dür.

(108b/08) Beşinci faşıl. Yalan ve ğıybet söylemek âfeti-nün (09) içinde-dür.

(110b/17) Altıncı faşıl. (111a/01) Dünyevî sevmek âfetinün beyânı içinde-dür.

Aktarımı yapan kişi, *Nehcü'l-Ferâdis*'teki bazı hikâyeleri aktarıma dâhil etmeyerek muhtasar bir aktarım hazırlamasına rağmen 111 varaklık hacimli bir metin ortaya çıkmıştır. 111 varaklık metnin *Nehcü'l-Ferâdis*'te karşılık geldiği kısımlardan kelimesi kelimesine aktarıldığı görülmektedir. Aktarımda bulunan bazı kısımların Türkiye'deki bilinen tek *Nehcü'l-Ferâdis* nüshası olan Yeni Cami nüshasında bulunmaması, aktarımın kaynağının Yeni Cami nüshası olmadığını ve aktarımın yapıldığı dönemde Anadolu'da başka bir *Nehcü'l-Ferâdis* nüshası bulunduğunu göstermektedir:

Nehcü'l-Ferâdis Yeni Cami Nüshası

(393/3) Yana aydı: “Ay yârân-larım! Bu dünyânıñ (4) muhabbeti taķı âhîret-niñ muhabbeti mu'min-niñ köñlünde mustaķim bolmaz”.

Nehcü'l-Ferâdis Aktarımı (Riyad Yazması)

(111b/15) Yine eyitdi: “Yârânlarum! (16) Bu dünyānuñ muhabbeti ve âhîret muhabbeti mu'minün göñlünde müstaķim olmaz. Nite kim bir zarf içinde (17) odıla Şu müstaķim olmaz”.

2.1. İmla Özellikleri

Eski Oğuz Türkçesi metnelerinin imlası ile Klasik Osmanlı imlası arasında belli başlı farklılıklar bulunduğu bilinmektedir (Korkmaz, 1980, s. 247). Bu bölümde Riyad yazmasının Eski Oğuz Türkçesi metnelerinin imlasıyla ortaklaşan bazı imla özellikleri üzerinde durulacaktır.

Metinde, söz sonundaki /ı/ ve /i/ seslerinin esre ile gösterildiği çok sayıda örnek görülmektedir:

آلت altı (3b/09) تورغودبیلدی қорқуды başladı (8a/03)
تارقی Tañrı (2b/03)

Söz başındaki ünlülerin sadece elifle yazılıp ses değerinin hareketlerle veya huruf-ı imla işaretleriyle gösterildiği örnekler bulunmaktadır (Korkmaz, 1980, s. 267):

وَفَاتُ اِتْدِي vefât itdi (3b/13) اَخُوْغُ oğuş (11a/09)

اَتْرِي ötüri (3a/01)

Söz içindeki ünlüler sık sık hareke ve huruf-ı imla işaretleriyle gösterilmiştir (Korkmaz, 1980, s. 248):

دُرْدِي dördi (3b/16) كَلْدَدِي gelmedin (4b/09)

اَوْدُدُن öğdün (3b/07)

Edatlar sık sık kendinden önce gelen sözcüklerle birleşik yazılmışlardır (Korkmaz, 1980, s. 251):

اِنِيْچُون anuñ-ıçun (4b/06) بِنْدَاخِي ben-dañı (6b/02)

اِنْدَنْصَكْمِ andan-şonra (7a/14)

Belirtme durum eki, son sesi güzel he (ه) veya ye (ي) yazılan sözcüklerden sonra geldiğinde hemze ile gösterilmektedir (Gülsevin, 2017, s. 42):

كِمْسَيِي kimseyi (5a/02) تَاغْرِي تَعْ آلَايِي Tağrı te' âläyi (8b/13)

اُتْبَيِي Utbeyi (12b/02)

Aynı sözcüğün metnin farklı yerlerinde farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir:

قَاتِي қати (8a/04) قَاتِي қати (6a/13)

گۈن gün (6a/05) گۈن gün (7b/03)

داڭى dağı (6b/09) داڭى dağı (6a/13)

بنۈم benüm (11a/13) بنۈم benüm (11a/09)

2.2. Dil Özellikleri

Riyad yazması, tarafımızca *Nehcü'l-Ferâdis*'te karşılık geldiği kısımlarla mukayeseli olarak neşredilecek ve metnin tüm dil özellikleri ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Bu makalede ise makale boyutunu aşmamak adına aktarımın Eski Oğuz Türkçesi döneminde yapıldığını gösteren bazı dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımından verdiğimiz örneklerin ardından “ ~ ” işareti konularak bu örneklerin *Nehcü'l-Ferâdis*'in Yeni Cami nüshasındaki Harezmi Türkçesi karşılıkları da verilmiştir.

Metinde, Eski Oğuz Türkçesi döneminden sonra görülmeyen ya da nadiren görülen edat, zarf ve sıfatlar kullanılmıştır:

öñgüdün (3b/07) ~ *aşnu* (4/13), *öñg* (4a/03) ~ *oza* (5/04), *iğen* (4b/06) ~ *iñgen* (5/17), *üküş* (4b/08) ~ *üküş* (6/01), *degin* (6b/02) ~ *tegrü* (8/02), *birle* (6b/08) ~ *birle* (8/06), *özge* (7a/07) ~ *öñgin* (8/16), *kankı* (8a/16) ~ *çayu* (10/10), *eyle* (9a/07) ~ *andağ* (11/08), *katla* (10a/14) ~ *çata* (13/02), *andağ* (26a/13) ~ *andağoğ* (43/3), *kanı* (38b/10) ~ *kanı* (73/1)

Eski Oğuz Türkçesinin {-IcAK}, {-dUKdA} ve {-mAdIn} zarf-fiil ekleri metinde sıkça kullanılmıştır (Timurtaş, 1976, s. 363):

naql kılcağ (5a/07) ~ *naql kılmışta* (6/09), *olcağ* (22b/02) ~ *bolsa* (36/09)

çıkdıkdA (18a/02) ~ *çıkılmışta* (23/09), *vefât kıldıkdA* (97b/05) ~ *vefâtı bolmışta* (332/12)

olmadın (53b/13) ~ *bolmadın* (117/6), *geçürmedin* (95a/15) ~ *keçürmedin* (325/1)

Eski Oğuz Türkçesinin en işlek gelecek zaman eki olan *{-IsAr}* Harezmi Türkçesindeki *{-GAY}* gelecek zaman ekini karşılamak üzere kullanılmıştır (Gülsevin, 2017, s. 107):

olisarsım (7a/08) ~ *bolğay sen* (8/17), *kılsaram* (22b/17) ~ *kılgay men* (37/02), *gydüriser* (55a/10) ~ *keydürgey* (132/16), *düleyiserler* (55a/11) ~ *tilegeyler* (132/16)

Görülen geçmiş zaman eki 1. ve 2. şahıslarda yuvarlak ünlülüdür (Timurtaş, 1976, s. 337):

eyitdüm (36a/15) ~ *aydım* (66/14), *itdün* (12b/08) ~ *kıldınğ* (15/17), *cem' kılduk* (1b/14) ~ *cem' kılduk* (2/9), *yimedünğüz* (19/16) ~ *yemedinğiz* (25/10)

İstek kipinin 1. teklik kişi çekiminde *{-(y)AyIn}*, 1. çokluk şahıs çekiminde *{-(y)AvUz}* ekleri kullanılmıştır (Gülsevin, 2017, s. 115):

oturayın (6a/03) ~ *olturayın* (7/09), *vireyin* (97a/13) ~ *bereyin* (332/4), *heläk kılsavuz* (24b/17) ~ *heläk kılsağ* (40/06)

İyelik eklerinin yardımcı sesleri yuvarlak ünlülüdür (Timurtaş, 1976, s. 336):

endämolarum (45a/02) ~ *endämolarım* (88/7), *perverdigärüj* (6b/07) ~ *perverdigärinğ* (8/5), *yüleklerünüze* (12a/12) ~ *kölklerinğizke* (15/10)

Emir kipinde 2. teklik şahıs eki olarak *{-GII}* eki tespit edilmiştir (Timurtaş, 1976, s. 338):

korğmağıl (6a/09) ~ *korğmağıl* (7/07), *bilgil* ve *ägäh olğıl* (21b/01) ~ *bilgil*, *ägäh bolğıl* (30/11)

Harezmi Türkçesindeki *tég* edatının sık sık *{+IAyIn}* ekiyle karşılandığı görülmektedir:

yunduğumlayın (8b/02) ~ *yunmuşım teg* (10/12), *bey'et kılduklarınlayın* (19b/10) ~ *bey'et bérmiş tég* (26/01), *bayağılayın* (21a/12) ~ *burunkı tég* (30/08), *buncılayın* (104a/14) ~ *mununğ teg* (367/15)

Eski Oğuz Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki işlevinde kullanılan $\{-y\}Up dUr(Ur)\}$ yapısı metinde tanıklanmaktadır (Gülsevin, 2017, s. 91-92):

Boğuzlayup-dururlar (9b/06) ~ boğuzlap tururlar (12/02), **şuşayup-durur** (61b/11) ~ suwsap turur (148/17)

$\{-AsI\}$ sıfat-fiil eki tanıklanmaktadır (Timurtaş, 1976, s. 351):

gelesi yıl (27a/12) ~ **kelür yıl** (46/13)

Olumsuz yeterlikte $\{-y\}ImA-$ yanında $\{-y\}A bilme-$ yapısının da kullanıldığı görülmektedir (Yıldız, 2012, s. 247):

depredimediler (61a/07) ~ **tepretü bilmediler** (149/12), **taħammül kıla bilmez** (3a/01) ~ **taħammül kılu bilmez** (3/15)

İsimden sıfat yapan $\{+IU\}$ eki düz ünlülü sözcüklerden sonra da yuvarlak ünlülü olarak görülmektedir (Timurtaş, 1976, s. 337):

yaştu (32a/10) ~ **yaşlıgı** (56/07), **bağtu** (2b/11) ~ **bağlıgı** (3/10)

Soru eki daima düz ünlülü olarak kullanılmıştır (Timurtaş, 1976, s. 363):

görmedüñ-mi (13a/06) ~ **körmedinğ-mü** (16/10), **bildüñ-mi** (26b/06) ~ **bilmedinğ-mü** (43/10), **bilür misin** (40b/01) ~ **bilür mü sen** (79/6)

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde geçişli fiil olarak da görülen *bin-* fiili, metindeki bazı örneklerde de geçişli olarak tanıklanmaktadır (Özkan, 2011, s. 516):

o fîl üzerinde taht kurup anı Ebrehe binerdi (26a/05) ~ *ol fîl üze taht urup anı Ebrehe mün erdi* (42/03)

Nehcü'l-Ferâdis'teki *ıd-* fiili ve *ıda bér-* birleşik fiilinin Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça görülen *viribi-* fiiliyle karşılandığı görülmektedir:

viribidi (10a/13) ~ **ıddı** (13/01), **viribidi** (55a/17) ~ **ıda bérdi** (133/6)

3. Kastamonu Yazması ve Riyad Yazmasının Mukayesesi

Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Oğuz Türkçesine aktarımları arasında ciddi oranda benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerlik ilk bakışta iki metnin aynı aktarımın nüshaları olduğunu düşündürse de kanaatimizce Kastamonu ve Riyad yazmaları farklı kişiler tarafından yapılan aktarımları ihtiva etmektedirler. İki metin arasındaki benzerlik, aktarımların kaynak metne sadık kalınarak yapılmasından kaynaklanmaktadır. Her iki aktarımın da aynı dönemde yapılmış olması, Harezmi Türkçesi ve Eski Oğuz Türkçesi arasında alıntı sözcükler noktasında ciddi bir fark bulunmaması ve Türkçe sözcüklerin de sık sık ses değişimine uğramış muadilleriyle karşılaşılması birbirine oldukça benzeyen iki farklı aktarımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. İki metin dikkatlice mukayese edildiğinde bu iddiamızı destekleyecek çok sayıda farklılık göze çarpmaktadır. Mesela, *Nehcü'l-Ferâdis*'te İbni Mesud'un ağzından Bedir savaşında ölen ve çölde şişmiş halde yatan kâfirlerin kokuları insanları rahatsız etmesin diye ayaklarından sürüklenerek köhne bir kuyuya atıldıklarına dair kısa bir hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâye, Kastamonu yazmasında doğru bir şekilde aktarılırken Riyad yazmasında kâfirlerin, cesetleri insanlara değmesin diye, bir iki kazığa saplandıkları anlatılmaktadır. Riyad yazmasındaki aktarımı yapan kişi, muhtemelen / ذ / harfini / ز / olarak okuyarak Harezmi Türkçesi metindeki *kuğuğ-qa* (قذوغ قا) ibaresini *kazuga* şeklinde, ardından gelen *kemiştiler* ibaresini de *şançdılar* şeklinde aktarmıştır. Yine Harezmi Türkçesi metindeki “kötü koku” anlamındaki *sasığ* sözcüğü de Kastamonu yazmasında doğru biçimde *yiyi* olarak aktarılırken Riyad yazmasında *murdâr* sözcüğü ile karşılaşmıştır. Bu da Eski Oğuz Türkçesinde *şası* sözcüğünün “murdar” anlamında kullanılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Kastamonu yazması ve Riyad yazması arasındaki bu farklılık, hem iki metnin aynı aktarımın nüshaları olmadığını hem de Riyad yazmasının Kastamonu yazmasından istisnah edilmediğini göstermektedir. Zira bu iki metin aynı kaynak metinden istisnah edilmiş olsalardı veya Riyad yazması, Kastamonu yazmasından istisnah edilmiş olsaydı, Eski Oğuz Türkçesine *kuyuya* olarak aktarılan ibarenin Riyad yazmasında *kazuga* şeklinde karşımıza çıkması gerekirdi. Buradan hareketle hem Riyad yazmasının hem de Kastamonu yazmasının doğrudan Harezmi Türkçesiyle yazılmış olan metinden aktarıldıklarını yani *Nehcü'l-Ferâdis*'in Eski Oğuz Türkçesine iki defa aktarıldığını söylemek mümkündür. Aşağıda, mevzubahis hikâye ve Riyad yazması ile Kastamonu yazması

arasındaki farkların belirginleştiği başka birkaç bölüm, *Nehcü'l-Ferâdis*'in Yeni Cami ve Kazan nüshaları ile mukayeseli olarak verilmiştir:

Nehcü'l-Ferâdis Yeni Cami Nüshası²

(12/13) İbn-i Mes'ûd aytur rażiya'llâhu anh: K z m birle k rd m ol k firleri Bedr toķuşında. H k te' l  Peyg mbarķa nuŗrat (14) b rdi. Anlar Őahr da Őiŗip yatur erdiler. Adaķ-ları-dın s rep bir eski ķuduķ-ķa kemiŗti-ler, sasıķı kiŗi-lerke t gmes n (15) t p.

Nehcü'l-Ferâdis Kazan N shası³

(9b/03) İbn-i Mes' d aytur rażiya'll hu anhu: K zim (04) birle k rd m ol k firleri Bedr toķuşında. H k subh nehu ve te' l  Peyg mber 'aleyhi's-sel mķa nuŗret (05) b rdi. Anlar Őahr da Őiŗinip yatur  rdiler. Adaķlarının s yrep bir eski ķu- (06) duķķa kemiŗtiler, sasıķı kiŗilerge t gmes n t p.

Kastamonu Yazması⁴

(10b/10) İbn-i Mes' d rażiya'll hu anhu eyd r: G z m (11) birle g rd m ol k firleri ki Bedir ğaz sında H k te' l  Peyg mber (12) nuŗret virdi. Anlar daķı Őahr da Őiŗip yaturlardı. Ayaķlarından (13) s r y p bir eski ķuyuya biraķdılar, yiyisi kiŗilere degmes n diy .

Riyad Yazması

(10a/04) İbn-i Mes' d (05) rażiya'll hu anhu eyd r: G z m birle g rd m ol k firleri Bedr ğaz sında, H k te' l  (06) Peyg mbara nuŗret virdi. Anlar Őahr da Őiŗip yaturdı. Ayaķlarından (07) s r y p bir iki ķazuķa Őanķdılar, murd rları  demlere degmes n diy .

² Yeni Cami n shasından verdiĒimiz  rnekler Eckmann neŗrinden alınmamıŗ, kendi okuyuŗumuza g re transkribe edilmiŗtir.

³ Kazan n shasından verdiĒimiz  rnekler, yazmanın g r nt leri elimizde olmadıķı i in n sha  zerinde doktora  alıŗması hazırlayan Aŗe Şeker'in transkribe ettiĒi metinden alınmıŗtır.

⁴ Kastamonu yazmasından verdiĒimiz  rnekler, Erg n Acar neŗrindeki t pkibasından kendi okuyuŗumuza g re transkribe edilmiŗtir.

Nehcü'l-Ferâdis Yeni Cami Nüşhası

(6/06) (07) يَا مُحَمَّد! سَن
ol kim erseni sewer-sen, köndürü bilmes-sen, kim-ni tilese
köndürürgen Teŋgri te'âlâ men turur-men tip aydı.

Nehcü'l-Ferâdis Kazan Nüşhası

(4b/12) مُحَمَّد! سَن ol
kim erseni sever-sen, köndürü bilmez-sen, (14) kimni tilese köndürgen
Teŋgri te'âlâ turur tép aydı.

Kastamonu Yazması

(5a/03) يَا مُحَمَّد! كِمِي
Kimi kim sen seversin, (05) imâna getüri bilmezsin, kime kim
dilesevüz imân viren bizüz diyüp eytdi.

Riyad Yazması

(5a/01) يَا مُحَمَّد! سَن
ol kimseyi (03) kim seversin, imâna dönderi bilir misin? Belki Taŋrı
te'âlâ (04) kimi dilese dönderür.

Nehcü'l-Ferâdis Yeni Cami Nüşhası

(52/11) Enes ibnü Mâlik ražiya'llâhu anhu rivâyet kıılır: Peyğambar
'aleyhi's- (12) selâm-ka Mi'râc tüninde Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm
Burâk keldürdi; yügen urulmuş, eyer urulmuş. Kaçan kim Peyğambar
(13) 'aleyhi's-selâm Burâk-ka münmek tiledi erse Burâk çalıĸ-lıĸ
kııldı. Cebrâ'il aydı: Ay Burâk! Muħammedke mü çalıĸ-lıĸ (14) kıılır
sen? Héç kim erse münmedi saŋga Muħammeddin 'azizrek, Ĥaĸ
te'âlâ katında Muħammeddin ĥürmet-lig-rek tedi erse (15) Burâk
tölendi taĸı teri aĸa başladı.

Nehcü'l-Ferâdis Kazan Nüşhası

(37b/03) Enes bin Mâlik ražiya'llâhu anhu anhu rivâyet (04) kıılır:
Peyğambar 'aleyhi's-selâmğa Mi'râc tüninde Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm
Burâk keltürdi; yü- (05) gen urulmuş, eder urulmuş. Kaçan kim
Peyğambar 'aleyhi's-selâm Burâkğa münmek tiledi ér- (06) se Burâk
kııldı. Cebrâ'il 'ahm aydı: Ay Burâk! Muħammedge kıılır sen? Hiç kim
ér- (07) se münmedi Muħammeddin 'azizrak, Ĥaĸ subĥânehu ve

te'âlâ katında Muḥammedin ḥürmetlig- (08) rek tedi érse Burāk têrledi taḳı teri aḳa başladı.

Kastamonu Yazması

(48b/12) Enes bin Mâlik rażiya'llâhu (13) rivâyet kıılır Peyğamberden: Mi' râc gecesinde Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm (14) Burāk getürdi, eyeri uyamı urulmuş. Қаған Peyğamber Burâқа (15) binmek diledi, Burāk çekindi. Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm: İy Burāk! (49a/01) Muḥammedden mi çekinürsin? Hiç kimesne binmedi saņa Muḥammedden 'azîz Ḥaḳ te'âlâ (02) katında. Burāk imin oldu daḳı deri aḳa başladı.

Riyad Yazması

(30b/02) Enes ibn-i Mâlik rażiya'llâhu anhu anı (03) rivâyet kıılır: Peyğambar 'as[a] Mi' râc gicesi Cebrâ'il 'as Burāk getürdi; eyü uyan (04) urulmuş [ve e]yerlenmiş.⁵ Қаған-kim Peyğambar 'as bu Burâқа binmek dilediyise Burāk tosunluḳ kııldı. (05) Cebrâ'il 'as eyitdi: Ey Burāk! Bu tosunluḳı Muḥammed[e] mi kıılırsın? Muḥammedden 'azırâḳ (06) Ḥaḳ te'âlâ katında hiç kimesne binmiş degildür saņa didiyise Burāk têrledi daḳı deri (07) aḳa başladı.

Nehcü'l-Ferâdis Yeni Cami Nüşhası

(115/12) İbrâhîm 'aleyhi's-selâm ḳavmıḡa yaḡ-dın taḳı yumşak-raḳ erdi, 'asel-din taḳı süçüg-rek erdi. (13) Ḳavmı ot yandurup oḳa attılar. Ol aydı: فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (14) Yâ Rabbi! Ümmetim-din kim kim maḡa uysa ol mēndin turur. Kim kim maḡa 'âşî-lıḳ kılsa, sen yazuḳlarını örtgen- (15) sen taḳı yamanlıḳ-larını yarlıḳaḡan-sen tedi. Héç anlarḡa ḳarḡamadı taḳı Ebü Bekr Peyğambarlardın hem 'İsâ (16) Peyğambarḳa taḳı oḫşayur. 'İsâ Peyğambarḳa taḳı ḳavmı üküş cefâlar kııldı-lar. Ol taḳı ḳarḡamadı. Andaḡ (17) aydı kim: وَالْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ عِنْدَكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ لَهُمْ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ عِنْدَكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ لَهُمْ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ عِنْدَكَ (116/1) 'azâb kılsaḡ ḳullarınıḡ tururlar, héç çâre-leri yoḳ ve eger munları

⁵ Burada **اورلتمش** şeklinde yazılan ve *öyerlenmiş* olarak okunabilecek sözcüğün kökü, aynı sayfanın 11. satırında **ايرل** şeklinde yazılan *eyerlü* sözcüğünde doğru biçimiyle görülmektedir. Kanaatimizce **اورلتمش** yazımında müstensih elif ve vav harflerinin yerini karıştırmıştır.

yarlıkasañg, sen hemişe yazuklarını (02) örtgen turur sen taçı yamanlık-larını yarlıkağan turur sen.

Nehcü'l-Ferâdis Kazan Nüşhası

(79a/09) İbrâhîm Peyğamber 'aleyhi's-selâm kavmına yağdın (10) taçı yumşak érdi, 'aseldin taçı sücüg érdi. Kavmı ot yandurdu, otğa attılar. (11) Ol aydı: **فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَجِيمٌ** Yâ Rab! Ummatım- (12) dın kim kim mañga uyusa ol mendin taçı kim kim mañga 'âşılık kılsa, sen yazuknı örütgil (13) taçı yamanlıklarını yarlıka[ğa]n sen tédi. Hiç anlarğa qarğamadı taçı Peyğamber 'aleyhi's-selâm (14) aydı: Ebü Bekr Peyğambarlerdin hem 'İsâ Peyğambare oşşayur tédi. hem 'İsâ Peyğambar kavmı üküş (15) üküş cefâ kıldılar taçı ol qarğa[ma]dı. Andağ aydı kim: **فَأَنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** فَأَنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ! Eger kavmumnu (17) 'azâb kılsañg, kıllarınğ turur, hiç çâreleri yok ve eger mu'minlerni yarlıkasañg sen (79b/01) hemişe yazuklarını örütgen turur sen taçı yamanlıklarını yarlıkağan turur sen.

Kastamonu Yazması

(104a/02) Peyğamberlerden İbrâhîm 'as yağdan (03) yumşak, baldan tatlurağıdı. Kavmı oda yandurdılar, oda atdılar. Ol eyitdi: (04) **رَجِيمٌ** وَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ Ma'nisi oldur kim: (05) Yâ Rab! Ümmetümden baña eyit, ol benden durur dağı kim-ki baña 'âşılık kılsa (06) sen yazuk-larını örtensin yaramazlıklarını yarlıgağıl didi. Anlara yavuz (07) du'â kılmadı ve andan Ebü Bekir Peyğamberlerden 'İsâ Peyğambare beñzer (08) 'İsâ Peyğambere dağı kavmı çok cefâ kıldılar dağı ol yavuz du'â kılmadı (09) dağı eyitdi kim: **الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ** الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَأَنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ! (10) Ma'nisi ol olur kim: Ya Rabbî! Eger kavmuma 'azâb (11) kılsañg kıllarunğdurur, hiç çâre-leri yok. Eger bunları yarlıgasañ (12) hemişe yazukları örtensin dağı günâh-larını yarlıgarsın didi.

Riyad Yazması

(51b/16) İbrâhîm Peyğambar kavmına yağdan yumşak, 'aselden tatlurağ idi. Kavmı od yandurup (17) oda bıraktılar. Ol eyitdi: **رَجِيمٌ** وَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ Yâ Rabbî! Ümmetümden kim baña uysa bendendür dağı kim-ki baña 'âşılık kılsa sen yazuklar (52a/01) örtici, yamanlıklar yarlıgayıcısın didi. Hiç anlara ilenmedi dağı Ebü Bekr Peyğambarlardan (02) 'İsâ Peyğambara beñzer. 'İsâ

Peyğambar[a] daşı kavımı üküş cefâlar kıldılar. Ol-daşı hiç ilenmedi.
(03) Eydürdi-kim: الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَأَنْ تَغْفِرَ لَهُمْ إِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَآيَةٌ مِنْ رَبِّكَ وَالْغَفَّارُ الْكَرِيمُ يَا رَبِّ! (04) Eger kavmuma ‘azâb kılsañ kullarunđur, hiç çâreleri yokđur ve eger bunları yarlıgasañ (05) sen hemişe yazuğları örtici-sin daşı yaramazlıkları yarlıgayıcı-sın dirdi.

4. Transkripsiyonlu Metin Örneği

(1b/01) *Hazâ Kitâb-ı Nehcü'l-Ferâdis*

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ (03) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (04) مُحَمَّدٌ وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ عَبْدٌ عَنِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ رَضِيٍّ اللَّهُ عَنْهُمَا (05) الشَّهَادَةُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَقْلِ عَنِ الْوَالِدِ مِنْ يَلْحَقُنِي فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (07) مَنْ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا كَتَبْتُ فِي زِمْرَةِ الْعُلَمَاءِ وَحَشَرْتُ فِي جَمَلَةٍ مَتَعَمَدًا (08) Ömer oğlı ‘Abdu’llâhu (09) anhümâ rivâyet kıılır Peyğambardan⁶ şalla’llâhu ‘aleyhi ve’s-sellem, eyle buyurur (09) kim “Kañkı mu’min muvahhid bu kırk hadişi benüm hadişümden işitmeyenlere degürse (10) ve bilmeyenlere öğretse Hağ te‘älâ ol kimesneyi ‘âlimler zümresinden yaza (11) daşı kıyâmet günü olıcak şehidler cümlesinde çopa daşı kañkı kimesne ben (12) dimedüğüm hadişi ben dimedüğümü bilüp kaşdıla benüm üzerüme yalan söyleyüp (13) Peyğambar didi dise oturduğı yiri şamudan kılınsun.” diyüp eyitdi. (14) Bu hadişi mümessek⁷ kıılıp kırk hadişi cem‘ kılduğ Peyğambar ‘aleyhi’s-selâm (15) hadişlerinden, mu‘ temed kitablardan yine bu hadişlere münâsib hikâyetler (16) Peyğambar ‘aleyhi’s-selâm ahvâlınden daşı hulefâ-i râşidîn ef‘âlinden (2a/01) daşı ‘ulemâ ve meşâyiğ akvâlından hatm kılduğ daşı bu kitâbı dört bâb (02) üzere kılduğ daşı degme bir bâbını on faşlı kılduğ daşı her bir faşlı (03) evvelinde bir hadiş getürdük Peyğambar ‘aleyhi’s-selâm hadişlerinden kim (04) mecmû‘ yı kırk hadiş olur. Evvel bâbı Peyğambar ‘aleyhi’s-selâm fezâyili (05) beyânı içinde-dür. İkinci bâbı hulefâ’ir-râşidîn daşı ehl-i beyit, dört (06) imâmuñ fezâyili beyânında-dur. Üçüncü bâbı Hağ te‘älâ haşretine yakın (07) kıılır eyü ‘ameller beyânında-dur. Dördüncü bâbı Hağ te‘älâ haşretinden irâğ (08) eyleyen yaramaz ‘ameller beyânında-dur. Bu kitâba *Nehcü'l-Ferâdis* ad virdük. (09) Ma’nisi uçmañlıklarun açuđ yolu dimek olur. Ümüddür ki ol (10) bu kitâbı okıyanlar<a>⁸ ola kim bu kitâb sözleri birle ‘amel kılılar (11)

⁶ Metinde *peyğambar* sözcüğüne hep kalın sıradan ünlülü ekler ulanmış olduğu için sözcüğün son hecesindeki ünlüyü kalın sıradan okuduk.

⁷ Doğrusu *temessük* olmalıdır. Hatalı aktarılmıştır.

⁸ *okıyanlara* ibaresi yanlış yazılmış olmalıdır. Doğrusu *okıyanlar* olmalıdır.

dağı bu kitâb anlara Hâk te'âlâ-nuñ uçmaqlarına kulavuz ola, ol 'amel (12) kılanlar<a>⁹ berekâtında ola kim Hâk te'âlâ bu kitâbı cem' kılan 'âşi ve câfi (13) kılını yarlıgaya. Âmin yâ Rabbe'l-'âlemin. Evvelki bâb. (14) Peygâmbâr 'aleyhi's-selâm, anuñ fezâyili içinde-dür. Faşl-ı evvelki. (15) Peygâmbâr 'aleyhi's-selâm ahvâli içinde-dür. İmâm Beğâvi rahmetu'llâhi 'aleyhi (16) Maşâbih adlu kitâbında bu hadîşi getürmiş: عليه وسلم إنَّ الله اصطفى كِنَانَةَ من ولد (17) قال رسول الله صلى الله فریشًا من كِنَانَةَ واصطفى من فریش بنی هاشم واصطفاني من (2b/01) اسماعيل واصطفى (02) بني Bu hadîsüñ ma'nisi oldur kim Peygâmbâr 'aleyhi's-selâm eyitdi: (03) Tanrı tebâreke ve te'âlâ İsmâ'il Peygâmbâr oğlanlarından Kenânete adlu kabileyi (04) üründüledi dağı Kenânete adlu kabileden Kureys kabile-sin üründüledi (05) yine Kureys kabile-sinden Hâşim adlu kişi-nuñ oğlanlarını üründüledi (06) yine Hâşim adlu kişinüñ oğlanlarından beni üründüledi, çıkardı. (07) Bu ma'niden peygâmbâr[a]¹⁰ 'aleyhi's-selâm Muştafa ad virildi. Muştafa 'Arab (08) dilince üründülenmiş demek olur. Şeyh İshâk Kılâbâdi rahmetu'llâhi (09) 'aleyhi eydür Ta'arruf adlu kitâbında: Peygâmbâr 'aleyhi's-selâmuñ sırrına hiç kimesne (10) muştali' olmadı. Meger ol miqdâr kim bir meşk tolu şu ola, meşkün (11) ağzı bağı ola, hiç kimse ol meşk içinde-ki¹¹ körmese velikin (12) taşındağı evşlügi görürler dağı bilürler kim bu meşk içinde şu var (13) diyüp. Muhammed resülü'llahuñ envârı dağı esrârınuñ miqdârına hiç (14) kimse muştali' olmadı. Meger ol miqdâr kim Peygâmbâr 'aleyhi's-selâm mazhar-ı (15) envâr-ı ilâhidür, menba'-yî esrâr-ı rabbâni durur. Şeyh Bâyezîd Bestâmi rahmetu'llâhi (16) 'aleyhi eydür: Verilen envârdan zerresi zâhir olsaydı halâyıqlardan (17) hiç kimse taħammül kıla bilmeyedi. Nite kim gözi za'if kimse güne karşı (3a/01) bakmağa taħammül kıla bilmez. Ol ma'niden ötüri Peygâmbâr 'aleyhi's-selâm haber (02) virür buyurur kim: “لي مع الله وقتٌ لا يسعني فيه ملكٌ مُقَرَّبٌ ولا نبي” (03) “مُرْسَلٌ” Ma'nisi oldur kim Hâk te'âlâ birle baña bir vaqt vardur kim ol vaqt (04) içinde hiç muqarreb ferişte dağı sığmaz hem mürsel Peygâmbâr dağı sığmaz. 'Abdu'llâh (05) bin Mes'ûd razıya'llâhu anhu eydür: Kaçan bu âyet nâzil oldıyısıa قوله (06) أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهَا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (07) تعالیٰ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا كِلور dağı kılmış kılduğı zillet-lerini yarlıgar dağı (09) Hâk te'âlâ

⁹ *kılanlara* ibaresi yanlış yazılmış olmalıdır. Doğrusu *kılanlar* olmalıdır.

¹⁰ Yönelme durum ekini gösteren hareke konmamıştır.

¹¹ Bu sözcükten sonra gelmesi gereken *şuyı* sözcüğü yazılmamış olmalıdır.

Peygâmbardan¹² râzi olur yine ferîştehler dağı Tanrı te'âlâdan (10) Peygâmbar 'aleyhi's-selâmın kılıcı, kıl[ı]cağı¹³ zilletini yarılgamaklık dilerler dağı (11) Peygâmbara yardım virürler. "İy mu' minler! Siz dağı Peygâmbar 'aleyhi's-selâma dürüd (12) u şalavât u selâm eydüñ!" diyüp emr geldi ise şahâbeler eyitdiler, "Yâ resül- (13) u'llâh! <Allâh> Size selâm virmegi bildük, hemîşe eydürüz: يا السلام عليك (14) رسول الله Velikin şalavât niçe eyitmek gerek bilmezüz." didiler ise (15) Peygâmbar 'aleyhi's-selâm eyitdi: "İy yârenlerüm! Bilün ve âgâh oluñ! Baña (16) şalavât eydür olsañuz böyle diyin: صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ (17) اللَّهُمَّ (3b/01) 3b/01) baña bir katla virür olsa Hâk te'âlâ anuñ üzerine on rahmet virür." (03) Yine bilün ve âgâh oluñ kim Peygâmbar 'aleyhi's-selâm Rebî' u'l-evvel ayınuñ (04) on ikinci günü, Düşenbih günü doğdı. Hîsâb 'ilmîni bilen 'ulemâlar iyle¹⁴ (05) buyururlar ki 'İsâ Peygâmbar¹⁵ 'aleyhi's-selâm-dan altı yüz yıl dağı yigirmi yıl (06) geçmiş idi kim Muḥammed resülü'llâh dünyâya geldi. Atası 'Abdu'llâh doğmazdın (07) öñdün vefât buldı velikin ulu atası 'Abdu'l-muṭṭalib diriyidi. (08) Peygâmbarı 'aleyhi's-selâm 'Abdu'l-muṭṭalib Ḥalîme adlu dâयेye emzürmege virdi (09) dağı Peygâmbar 'aleyhi's-selâm altı yaşına degmişidi kim anası Âmine ḥatun (10) vefât kıldı. Peygâmbar 'aleyhi's-selâm ulu atası 'Abdu'l-muṭṭalib katında (11) olurdu. Kaçan-kim sekiz yaşına degdi, 'Abdu'l-muṭṭalib ḥaste oldu. (12) Ḥasteliginde Peygâmbar 'aleyhi's-selâm oğlu Ebü Ṭalibe taṣırdı dağı (13) vefât itdi. Kaçan-kim Peygâmbar yigirmi yaşına degdiyise Ebü Ṭalib (14) Ḥadiceyi Peygâmbar 'aleyhi's-selâma çiftlendirdi¹⁶. Ḥadice raẓiya'llâhu anhâ (15) kırk üç yaşardı. Ḥadice ḥatun Peygâmbar 'aleyhi's-selâmdan sekiz oğlan (16) toğurdi. Dördi erkek, dördi kız 'ayalıdı. Erkegi adı 'Abdu'llâh (17) dağı Kâsım dağı Ṭayyib dağı Ṭâhir. Bu dördi nâresideyiken vefât (4a/01) kıldılar dağı dört 'ayalı biri Zeyneb, biri Ümmü Külşüm, biri Ruḳıyye, biri Fâtıma (02) raẓiya'llâhu anhâ Zeynebi Peygâmbar 'aleyhi's-selâm Ebü'l-

¹² *peygâmbar* sözcüğünde elif yazılmamıştır.

¹³ Sözcük *kılcağı* okunacak şekilde hareketlenmiştir. Gelecek zaman sıfat-fiil eki olan *{-(y)AcAK}* eki, hareketler konulurken *{-(y)lcAK}* zarf-fiil ekiyle karıştırılmış olmalıdır.

¹⁴ *iyle* okunacak şekilde hareketlenmiştir.

¹⁵ *peygâmbar* sözcüğünde elif yazılmamıştır.

¹⁶ Ettirgenlik eki *{-dir}* okunacak şekilde hareketlenmiştir. Eski Oğuz Türkçesinde döneminde bu ek yuvarlak ünlüdür. Aynı fiil, metnin daha sonraki kısımlarında *çiftlendür-* okunacak şekilde hareketlenmiştir. Ettirgenlik ekini *{-dir}* okutan hareke hatalı yazılmış olmalıdır.

‘Abbās¹⁷ adlu kimesneye çiftlendürdi. (03) Zeyneb Peyğâmbardan öñ vefât kıldı. Rukıyyeyi ‘Oşmāna çiftlendürdi.¹⁸ (04) Onuñ içün ‘Oşmāna rażıya’llāhu anhu zi’n-nüreyñ didiler ya‘nî Peyğâmbar (05) ‘aleyhi’s-selāmuñ iki nūr-i dide-sine çift oldı. Ümmi Kūlsūm Peyğâmbar- (06) den öñ vefât buldı dağı Fâtımayı ‘Alî-ye çiftlendürdi. (07) Velikin Fâtıma Peyğâmbardan altı aydan şonra vefât kıldı. Peyğâmbar (08) ‘aleyhi’s-selām kırık yaşamışdı kim Harā¹⁹ tağında mağāra içinde-yidi kim (09) Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām zāhir oldı. Yine Düşenbih günü zāhir oldı (10) dağı Yekşenbih günü-yidi-kim yine zāhir oldı. Düşenbih dünî Haq te‘ālā (11) ferḡanı ile Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām risālet getürdi. Peyğâmbar ‘aleyhi’s- (12) selām dağı kabûl kıldı. Ol dün içinde Kısra melikinüñ eyvānı (13) ditredi dağı on dört küngüresi yıkıldı dağı dünyāda ne-kim oda tapıçılar (14) yandurduğı odlar varısa cümle-si ol dün içinde söyüñdi (15) dağı Sāre²⁰ adlu ilüñ deryāsı ol dün içinde kuruğı. (16) Cum‘a günü Peyğâmbar ‘aleyhi’s-selām halka haber virdi kim “Haq te‘ālā (17) Peyğâmbarlığı baña rûzı kıldı.” diyüp eyitdiyise evvel hatunlardan (4b/01) müsülmān olan Hādıce hatun idi dağı oğlanlardan evvel (02) müsülmān olan ‘Alî idi dağı erenlerden müsülmān olan E[bū] Bekridi (03) dağı kullardan müsülmān olan Zeyd idi dağı Muḡammed resūl’llāha (04) Peyğâmbarlık geldüğinden şonra altı yıl iki ay Ebū Ṭālib diri oldu. (05) Andan şonra vefāt kıldı. Peyğâmbar ‘aleyhi’s-selām Ebū Ṭālibüñ vefātına (06) iñen kayurđı. Anuñ-ıçun kim ‘ammusı-yıdı dağı kâfirlerden Peyğâmbarı (07) iñen şaklardı dağı kâfirler andan korqarlardı. Peyğâmbar[a]²¹ ‘aleyhi’s- (08) selām üküş zahmet degüri bilmezlerdi yine bunca dürlü terbiyet imāna (09) gelmedin āhirete gıtdüğüne üküş kayırđı. Kaçan-kim Ebū Ṭālibüñ āhir (10) vaqtı oldı-yısa Peyğâmbar ‘aleyhi’s-selām vardı ‘ibādet²² kılmağa. (11) Ebū Cehil ‘aleyhi’l-la‘ne oturup yārenleri birle. Peyğâmbar ‘aleyhi’s- (12) selām eyitdi, “İy ‘Ammu! Baña bunca yıllar terbiyet kılđunuz. İmdi (13) senden dilerüz kim kelime-yi şehādeti eyitseñüz, kıyāmet günü size (14) şefā‘at kılmağ revā ola.” didi-yise Ebū Cehil bakdı, Ebū (15) Cehil ‘aleyhi’l-la‘ne eyitdi, “‘Ömrüñüzı bunca yıllar atañuz ‘Abd- (16) u’l-Muḡḡalib dıni üzere

¹⁷ Doğrusu *Ebū’l-Āş* olmalıdır.

¹⁸ Burada Rukıyye’nin vefat ettiğini ve Ümmü Gülsüm’ün Osman’la evlendiğini bildiren cümleler atlanmıştır.

¹⁹ *Harā* okunacak şekilde hareketlenmiş.

²⁰ Doğrusu *Sāve* olmalıdır.

²¹ Yönelme durum ekini gösteren hareke konmamıştır.

²² Doğrusu *‘iyādet* olmalıdır.

geçürüp âhir vâkıdta döner misin?” dedi- (17) yise, eyitdi, “Yâ Muḥammed! Ben atam dîni üzere ölüürüm.” didiyise (5a/01) bu âyet nâzil oldı, kavluhu te‘âlâ: اِنَّكَ لَا تُهْدِي مَنْ اَخْبِتُّ وَلَكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (02) Yâ Muḥammed! Sen ol kimseyi (03) kim seversin, imâna dönderi bilir misin? Belki Taḡrı te‘âlâ (04) kimi dilese dönderür. Ebü Ṭâlib vefâtından üç gün geçmiş (05) idi kim anamız [H]adice²³ ḡatun raḡiya’llâhu anhâ vefât kıldı. (06) Ḥadice raḡiya’llâhu anhâ vefâtından Şonra Peyġambar ‘aleyhi’s-selâm (07) dñnyâdan naḡl kılıcak ṡokuz ḡatun ḡaldı. Evvel ‘Âyiře ḡatun (08) daḡı Ḥafřa ḡatun daḡı Ümmi Seleme ḡatun daḡı Ümmi Ḥabibe ḡatun (09) daḡı Zeyneb ḡatun daḡı Saḡiyye ḡatun daḡı Meymüne ḡatun daḡı (10) Cüveyriyye ḡatun daḡı Sevede ḡatun raḡiya’llâhu anhunna daḡı iki (11) ḡuması vardı. Biri Mâriye. Andan İbrâhim adlu oġul oldı. (12) nâreside ḡâlide vefât kıldı daḡı birinñ adı Reyḡâne-yidi. (13) Andan oġul kıız olmadı. [H]adice²⁴ [ḡ]atundan²⁵ oldı ne-kim oġul (14) kıız oldı-yısa. Öz[ge]²⁶ ḡatunlarından olmadı. Yine Peyġambar ‘as yigirmi (15) ṡokuz ġâzâda kâfirler ile özi uruşdı. Yigirmi ġâzâda řâḡâbeler (16) uruşdılar, özi uruşmadı. Kıırḡ yaşında Peyġambar[a] ‘as vaḡy (17) geldi. Vaḡy geldüġinden Şonra Mekke de üç yıl ṡurdu. Andın Şonra (5b/01) Medineye vardı. Yigirmi yıl anda durdu. Altmış üç yaşında- (02) yıdı kim Peyġambar ‘as dñnyâdan naḡl kıldılar. On sekiz gün ḡaste (03) oldılar. Rebi’u’l-evvel ayınñ on yedinci ġüni-yidi-kim âḡirete (04) ulaşdılar.

SONUÇ

Yazılış yeri kesin olarak tespit edilemeyen *Nehcü'l-Ferâdis*'in esas yayılım ve tesir alanı, Deşt-i Kıpcak coġrafyası ve bilhassa da İdil havzası olmuştur. Bugün elimizde bulunan veya vaktiyle tespit edilip sonra ortadan kaybolan *Nehcü'l-Ferâdis* nüshalarının kahir ekseriyeti bu coġrafyada ortaya çıkmıştır ve *Nehcü'l-Ferâdis*'in aynı coġrafyadaki medreselerde uzun yıllar boyunca ders kitabı olarak okutulduġu da bilinmektedir.

2013 yılında Eyüp Akman ve Tuncay Sakalloġlu tarafından Halit Holtacı'nın Kastamonu'daki şahsî kütüphanesinde bulunan Eski Oġuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımı ilim âlemine tanıtılınca, Deşt-i

²³ Hı (ح) harfinin noktası yazılmamış.

²⁴ Hı (ح) harfinin noktası yazılmamış.

²⁵ Hı (ح) harfinin noktası yazılmamış.

²⁶ öz olarak yazılmıştır. Doğrusu öze olmalıdır.

Kıpçak coğrafyasında oldukça meşhur olduğu anlaşılan *Nehcü'l-Ferâdis*'in şöhretinin Anadolu'ya kadar ulaştığı ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar bilinen tek Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımı bu mezkûr eser iken yaptığımız araştırmalar neticesinde Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'daki Kral Faysal Araştırma ve İslami Çalışmalar Merkezi Kütüphanesinde başka bir Eski Oğuz Türkçesi *Nehcü'l-Ferâdis* aktarımı bulunduğu tespit edilmiştir. Burada tespit ettiğimiz metin, Kastamonu yazmasının başka bir nüshası olmayıp Kastamonu yazmasıyla aynı dönemde yapılmış farklı bir aktarımdır.

Doğu Türkçesinin Batı Türkçesi üzerindeki tesirlerini inceleyen çalışmalar ekseriyetle Nevâîi sonrasına odaklanmaktadır. Öyle ki Timür öncesinde Anadolu ile Türkistan Türklerinin kültür ilişkilerini inceleyen Şinasi Tekin, *Kitâb-ı Güzide* adlı eserini Harezmi Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine aktaran Muhammed bin Bâli için “nesiller sonra başlayacak olan Anadolu-Türkistan kültür trafiğinin 14. yy.'daki bildiğimiz tek öncüsüdür” ifadesini kullanmıştır (Tekin, 2000, s. 168). Ne var ki çalışmamızın ilk bölümünde zikrettiğimiz eserler; Doğu Türkçesiyle yazılmış eserlerin Batı Türklük sahasındaki tesirinin *Kitâb-ı Güzide* ile sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda *Nehcü'l-Ferâdis*'in Eski Oğuz Türkçesine iki farklı aktarımının ortaya çıkması; Harezmi ve Altınordu Türkçelerinden Eski Oğuz Türkçesine aktarılan diğer eserlerle beraber değerlendirildiğinde, Eski Oğuz Türkçesinin ve Batı Türk edebiyatının beslendiği ana kaynakların arasında, Arapça ve Farsça eserlerin yanında üçüncü bir kaynak olarak Doğu Türkçesiyle yazılmış eserlerin de bulunduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2018a). *Eski Anadolu Türkçesine ait bir Nehcü'l-Ferâdis (giriş-metin-tpkbasım) I*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Acar, E. (2018b). *Eski Anadolu Türkçesine ait bir Nehcü'l-Ferâdis (inceleme-sözlük-dizin) II*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkuş, M. (1995). *Kitâb-ı Gunya. inceleme - metin - indeks - tpk basım*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akman, E. ve Sakallıoğlu, T. (2013). Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış yeni bir nüshası: Kastamonu nüshası”, *Türk Dili Dergisi*, CV (739), 78-80.

- Alışık, C. E. (2003). Hülagu Han. *Türk Yolu Dergisi*, 7, 32-38.
- Alışık-Seyhan, G. (2009). Yesevî takipçisi olarak Ubeydullâh Han. *Türkbilig*, (18), 13-33.
- Balcı, M. (2010). Bilinmeyen bir 12 hayvanlı takvim risalesi: Takvîm-i Tatar Ma'a-Acem. *Türkbilig*, (20), 85-96.
- Bursalı, M. B. (2018). Cümcüme Sultan Hikâyesi'nin kökeni üzerine bir giriş denemesi ve anlatının mensur bir yeniden yazım örneği. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 58 (2), 247-280.
- Çabuk, A. Ç. (2019). Cümcüme Sultan hikâyesinin Harezmi Türkçesi nüshaları üzerine. *Yeni Türkiye Dergisi: İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Özel Sayısı - II*, (106), 429-434.
- Çetin, Ç. Z. (2006). Tatar edebiyatının gelişimi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (9), 1-19.
- Deniz, R. (1998). *Haliloğlu Ali'nin Yûsuf ve Zelihâ kıssası*. Yayınlanmamış doktora tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Dolu, H. C. (1952). Yusuf hikâyesi hakkında birkaç söz ve bazı Türkçe nüshalar. *TDED*, 4 (4), 419-445.
- Eckman, J. (2004). *Nehcü'l-Ferâdis*. (S. Tezcan ve H. Zülfikar, Yay.). Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (2016). Explaining the olga-bolga dili. Hickman, B. and Leiser, G. (Ed.), *Turkish language, literature and history: travelers' tales, sultans, and scholars since the eighth century* (135-146). Oxon : Routledge.
- Erdem, M. (1992). *Kitâb-ı Güzide (76a – 134a)* (inceleme-metin-sözlük). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ertaylan, İ. H. (1948). Türk dilinde yazılan ilk Yûsuf ve Züleyhâ. *TDED*, 3 (1-2), 211-230.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kerderli Mahmûd bin Ali. *Nehcü'l-Ferâdis*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 879.

- Korkmaz, Z. (1980). Eski Anadolu Türkçesinde imla-fonoloji bağlantısı üzerine notlar, *Orientalni Institut u Sarajevu*, 30/516, 247-269.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Mercanî, Ş. (1885). *Kitâbu Müstefâdü'l-Ahbâr fî-Ahvâli Kazan ve Bulgar* (I. cilt), Kazan.
- Nadjip, E. N. (1977). Nehcü'l-feradis ve dili üzerine. (N. Hoca, Çev.). *TDED*, XXII, 29-44.
- Nalbant, M. (2017). Kıpçak grubu Türk lehçelerinin tasnifinde yeni bir ölçüt: ünlü türemeleri. *Türkbilig*, (33), 57-68.
- Özkan, A. (2011). Eski Anadolu Türkçesindeki bazı fiillerin hâl ekli tamlayıcıları ve bu tamlayıcılarda zaman içinde görülen değişiklikler. *Turkish Studies*, 6 (1), 521-532.
- Özkul, B. S. (2011). Kırım Hanlığı'na ait tarhanlık ve soyurgal yarlıklarının dil ve üslup incelemesi (1549 - 1597 yılları arası). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Özönder-Barutçu, F. S. (2000). Doğu Türk yazı dili edebi çevresi ve Timur. *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, 24 (111), 287-295.
- Sohrweide, H. (2016). Işk-nâme diye adlandırılan eser üzerine yeni bilgiler. (S. Tezcan, Çev.) *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (7), 15-23.
- Şeker, A. (2018). Nehcü'l-Ferâdis, Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (inceleme – metin – dizin). Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tekin, Ş. (2000). Timur öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk dünyası arasındaki kültür ilişkileri ve Güzide Kitabı'nın tercüme hikâyesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (45), 150-194.
- Tezan, S. (1995). Kitâbu'l-Gunya, Harezmi Türkçesinden Anadolu Türkçesine aktarılmış bir ilmihal kitabı. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (5), 171-210.

- Timurtaş, F. K. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi grameri. *Türkiyat Mecmuası*, (18), 331-368.
- Togan, Z. V. (1946). *Umumî Türk tarihine giriş*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Toker, M. ve Uygun, M. (2019). Hüsam Kâtip'in Cümciümenâmesi. *Yeni Türkiye Dergisi: İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Özel Sayısı - II*, (106), 422-428.
- Türkmen, S. (2011). *Türk lehçeleri arasında ilk metin aktarma örneği Kitâb-ı Güzide*. Sivas: Asitan Yayınları.
- Uzuntaş, H. (2012). XIV. yüzyıla ait Çağatayca bir metnin transkripsiyonu, çevirisi, sözlüğü ve dil özellikleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uzuntaş, H. (2018). A text written in Khwarezmian Turkic of 14th century. *Journal of Old Turkic Studies*, 2 (1), 84-93.
- Yıldız, O. (2012). Eski Anadolu Türkçesinde yeterlik fiillerinin fonetik durumu. *Turkish Studies*, 7 (4), 233-252.
- Yüksel, S. (1965). *Işk-nâme (inceleme - metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

TIPKIBASIM ÖRNEĞİ

